

Ks. prof. dr hab. Stanisław Dziekoński,

Wydział Nauk Pedagogicznych,

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

**Recenzja rozprawy doktorskiej s. mgr Iwony Lis,
pt. „Urzeczywistnianie wartości odpowiedzialności przez młodzież szkolną
jako czynnik warunkujący osiągnięcia edukacyjne. Studium teoretyczno-
empiryczne”,
napisanej na seminarium z Pedagogiki szkolnej, pod kierunkiem p. prof. dr.
hab. Krystyny Chalas, w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła
II, na Wydziale Nauk Społecznych, w Instytucie Pedagogiki,
Lublin 2022, ss. 247.**

Autorka dysertacji podejmuje bardzo ważny temat w kontekście dokonujących się zmian cywilizacyjnych, które znacząco wpływają na myślenie o edukacji, jak też na praktykę wychowania. Elementem charakterystycznym ostatnich dziesięcioleci jest gwałtowny rozwój mediów elektronicznych, które dokonały przeobrażeń prawie we wszystkich dziedzinach naszego życia, tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Inaczej niż kilkanaście lat temu wygląda uczenie się, praca, a nawet spędzanie wolnego czasu. Młode pokolenie rozwijając się w bezpośrednim kontakcie z mediami elektronicznymi traktuje je jako coś oczywistego. Informacje i kontakty, które młodzi zdobywają poza lekcją ujawniają się w procesie komunikacji w klasie. Realizowany za pomocą współczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych przekaz treści związanych z ekonomią, życiem społecznym, polityką i kulturą, stawia ogromne wymagania wychowawcom. Chodzi nie tylko o znalezienie takiego sposobu organizowania procesu uczenia się, aby wychowanek miał możliwość samodzielnego odkrywania wartości w świecie mediów, ale też by je przyjmował uznając za swoje i w oparciu o nie programował i realizował swoje życie.

Warto podkreślić, że wychowanie do wartości i na wartościach znacząco ucierpiało ze strony postmodernizmu, promującego subiektywizm i relatywizm. W rozumieniu postmodernistów w poznaniu nie mamy do czynienia z obiektywnymi prawami i

rzeczywistościami, ale twórczymi grami językowymi, czy też idealizującymi interpretacjami¹. W konsekwencji jednostka radykalnie jest przeciwstawiana tradycji, normom moralnym, instytucjom, bądź obiektywnej rzeczywistości. Normą ludzkiego myślenia stają się subiektywne przekonania danego człowieka, normą postępowania – jego subiektywne sumienie, podstawą rozumienia sensu egzystencji – specyficzny horyzont doświadczeń i odczuć pojedynczych osób. W postmodernizmie absolutyzowanie subiektywizmu traktowane jest jako zasada uniwersalna. Absolutyzowanie ludzkiej subiektywności oraz jednostkowej „wolności od” wszystkiego i od wszystkich zauważa się w wymiarze życia osobistego, rodzinnego i obyczajowego, w dziedzinie hierarchii wartości, w sztuce, literaturze i kulturze. Tendencja ta podkreślana jest we współczesnych naukach o człowieku².

Tymczasem, jak podkreśla Autorka dysertacji, „nie ma edukacji szkolnej – łączącej w sobie proces dydaktyczny i wychowawczy – bez wartości”. Dodaje następnie, że „jedną z kluczowych wartości jest odpowiedzialność. Nabiera ona szczególnego znaczenia w sytuacjach zagrażających rozwojowi i życiu każdego człowieka, w tym dzieci i młodzieży” (s. 5). W moim przekonaniu zdanie to jest kluczowe dla podjęcia tematu pracy, dlatego też warto byłoby w tym miejscu odwołać się do literatury czy wyników publikowanych badań, które jeszcze bardziej uwiarygodniły słuszność tej opinii, zwłaszcza w dialogu z reprezentantami np. postmodernizmu. Nie mniej, w kontekście wyżej zauważonych zmian i próby nawet redefinicji wartości, a nawet ich deprecjacji, temat obrany przez Doktorantkę jest bardzo ważny i ciągle aktualny, przede wszystkim ze względu na brak wyczerpujących opracowań na gruncie pedagogiki. Nowość dostrzegalna w dysertacji związana jest także z doborem grupy respondentów rekrutowanych w szkołach średnich województwa lubelskiego. W określonym przez Doktorantkę temacie - w takiej skali i w tym czasie - jest to pierwsze tego typu badanie.

Trzeba w tym miejscu podkreślić jeszcze jeden bardzo ważny aspekt, że badaniami została objęta młodzież ponadgimnazjalna, pozostająca w późnym wieku dorastania. Nie trzeba szerzej wyjaśniać, że okres adolescencji, jakkolwiek dzielony na wczesną i późną fazę, charakteryzuje się dużą dynamiką zmian w różnych płaszczyznach. W tym czasie dokonują się zmiany rozwojowe związane między innymi ze sferą osiągnięć. Młody człowiek – bardziej niż miało to miejsce do tej pory – uświadamia sobie własne dążenia i cele, zdolności, jakie posiada, szanse i ograniczenia ich realizacji. U młodzieży ponadgimnazjalnej czy w szkołach średnich następuje też wzrost autonomii emocjonalnej i autonomii przy podejmowaniu decyzji.

¹ Por. W. Cichosz, *Wychowanie chrześcijańskie wobec postmodernistycznej prowokacji*, Gdańsk 2001, s. 84-85.

² Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*, Kielce 2002, s.15-17.

Dorastający coraz bardziej chcą sami decydować o własnym losie, dążą do osiągnięcia pełnej niezależności. Równocześnie kształtuje się w nich tożsamość, dzięki której rośnie szacunek i zaufanie do siebie, wiara we własne siły, przekonanie o słuszności wyboru drogi życiowej. Ważną kwestią jest kształtowanie się obrazu siebie.

Zmiany rozwojowe związane ze sferą osiągnięć, niezależności i tożsamości następują wielorakich problemów wychowawczych będących w dużej mierze skutkiem doświadczania napięć między potrzebą samodzielności a ograniczeniami narzucanymi przez rodziców, wychowawców i nauczycieli. Ale w tym właśnie czasie otwierają się też nowe możliwości między innymi na drodze trzech procesów psychicznych: interioryzacji, absolutyzacji i socjalizacji. Interioryzacja pozwala młodemu człowiekowi osobiście zaakceptować wartości przekazane jemu wcześniej w ramach edukacji przez innych. Z osobistą akceptacją wartości równolegle dokonuje się proces absolutyzacji, czyli porządkowania przez jednostkę przyjętych wartości, ich selekcja, układanie według określonej hierarchii. Na czoło wychodzą te idee, które są najważniejsze dla życia wychowanka, jego egzystencji.

W kontekście powyższych uwag bardzo ważne jest prowadzenie badań empirycznych, odnoszących się jednak do stanu wiedzy, jaką pozyskujemy z dostępnej literatury. Naprzeciw tym oczekiwaniom wychodzi praca s. mgr Iwony Lis, napisana pod kierunkiem p. prof. Krystyny Chałas, niezwykle doświadczonej i kompetentnej w prowadzeniu prac dyplomowych i kojarzonej w środowisku pedagogicznym z tematyką wychowania do wartości i na wartościach.

1. Ocena strony merytorycznej.

Doktorantka wyraźnie określa nadrzędny cel dysertacji wyjaśniając, że jest nim „analiza związków i zależności między urzeczywistnianiem wartości odpowiedzialności przez młodzież szkolną a osiągnięciami edukacyjnymi w świetle literatury i własnych badań empirycznych oraz opracowanie teoretycznych i praktycznych wskazań dla nauczycieli celem podjęcia takich działań edukacyjnych, które umożliwią kształtowanie wśród uczniów świadomej postawy odpowiedzialności, przejawiającej się w urzeczywistnianiu wartości” (s.5)

Tak sformułowany cel nadrzędny został rozpisany na trzy - posiadające określoną charakterystykę, bardziej szczegółowe cele: teoretyczny, poznawczy i praktyczny. Za cel teoretyczny uznano opracowanie teoretycznych podstaw urzeczywistniania wartości

odpowiedzialności jako czynnika warunkującego osiągnięcia edukacyjne: dydaktyczne i wychowawcze. Cel poznawczy pozwolił ustalić związki i zależności pomiędzy urzeczywistnianiem wartości a osiągnięciami edukacyjnymi – dydaktycznymi i wychowawczymi. W ramach realizacji celu praktycznego zostały opracowane praktyczne wskazania dotyczące urzeczywistniania wartości odpowiedzialności w kontekście uwarunkowań osiągnięć edukacyjnych: dydaktycznych i wychowawczych. Wybór tych celów Doktorantka logicznie uzasadnia:

- brakiem pogłębionych badań nad urzeczywistnianiem wartości odpowiedzialności przez młodzież szkolną jako czynnika warunkującego osiągnięcia edukacyjne;
- zauważalną w przestrzeni społecznej zmianą zrozumienia wartości odpowiedzialności oraz jej urzeczywistnienia, zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej;
- zauważalnym współcześnie dysonansem pomiędzy deklarowaną a rzeczywistą hierarchią wartości.

Oceniając dysertację od strony treści należy podkreślić, że jej Autorka sięga do istniejących opracowań, ale co najbardziej istotne z punktu widzenia teraźniejszości podejmuje się badań empirycznych. Cel własnych badań empirycznych Doktorantka sformułowała na podstawie badań teoretycznych zawierając go w następującym pytaniu: „Jakie występują związki i zależności między urzeczywistnianiem wartości odpowiedzialności, deklarowanym przez badaną młodzież szkół średnich, a jej osiągnięciami edukacyjnymi?”

Badania miały charakter ilościowy i jakościowy. Synteza wyników analiz teoretycznych i badań empirycznych umożliwiła opracowanie teoretycznych i praktycznych przesłanek adresowanych do nauczycieli celem wychowania do odpowiedzialności i stymulowania osiągnięć edukacyjnych poprzez urzeczywistnianie wartości odpowiedzialności. Praca została podzielona na pięć rozdziałów, których zawartość treściową Doktorantka w sposób syntetyczny, ale też klarowny przedstawia już we wstępie do pracy. Rozdział pierwszy zawiera analizę wartości odpowiedzialności w aspekcie jej funkcji w życiu młodzieży szkolnej. Mimo stwierdzenia trudności, gdy chodzi o jednoznaczną definicję wartości, odbiorca ma możliwość zapoznania się z definicjami wartości w zależności od dyscyplin naukowych, poznania w systemie wartości miejsca odpowiedzialności i jej funkcji w życiu młodzieży. Bardzo interesującą

kwestią, poruszoną w rozdziale pierwszym, jest przegląd dotychczasowych badań nad wartością odpowiedzialności. Rozdział pierwszy kończy teoretyczna analiza wartości odpowiedzialności jako czynnika warunkującego osiągnięcia edukacyjne.

W rozdziale drugim przedmiotem analiz są osiągnięcia edukacyjne młodzieży, poczynając od samego wyjaśnienia pojęcia „osiągnięcia edukacyjne”, poprzez ukazanie osiągnięć edukacyjnych przybliżonych w „Podstawie programowej kształcenia ogólnego”, skończywszy zaś na przeglądzie dotychczasowych badań dotyczących osiągnięć edukacyjnych.

Rozdział trzeci wyjaśnia podstawy metodologiczne własnych badań empirycznych, z określeniem przedmiotu badań, celu i problemów badawczych implikujących określenie hipotez badawczych. Zostały też wskazane zmienne zależne i niezależne, jak też odpowiadające im wskaźniki. W rozdziale tym zostały przybliżone metody, techniki, narzędzia potrzebne dla przeprowadzenia badań. Została też przedstawiona charakterystyka badanej populacji, terenu badawczego oraz sposobu organizacji i przebiegu badań.

Rozdział czwarty prezentuje wyniki własnych badań empirycznych dotyczących związków i zależności pomiędzy urzeczywistnianiem wartości odpowiedzialności a osiągnięciami edukacyjnymi uczniów szkół średnich.

W rozdziale piątym, na podstawie wyników badań empirycznych, została podjęta próba zbudowania pedagogii odpowiedzialności w świetle założeń personalizmu. W punkcie wyjścia został zaprezentowany związek pomiędzy odpowiedzialnością a godnością, miłością i wolnością. Zostały określone teoretyczne i praktyczne wskazania dla nauczycieli związane z wychowaniem do odpowiedzialności i stymulowaniem osiągnięć edukacyjnych poprzez urzeczywistnianie wartości odpowiedzialności.

Ten krótki opis merytorycznej strony pracy jednoznacznie wskazuje, że dysertacja wręcz obfituje w treść, która zbiera najważniejsze kwestie - w teorii i praktyce, dotyczące analizy związków i zależności między urzeczywistnianiem wartości odpowiedzialności przez młodzież szkolną a osiągnięciami edukacyjnymi w świetle literatury i własnych badań empirycznych oraz opracowanie teoretycznych i praktycznych wskazań dla nauczycieli celem podjęcia takich działań edukacyjnych, które umożliwią kształtowanie wśród uczniów świadomej postawy odpowiedzialności, przejawiającej się w urzeczywistnianiu wartości. Zatem założony cel nadrzędny –

określony we wstępie do dysertacji - został osiągnięty. Bez wątplenia należy podkreślić nie tylko bogactwo treści zawartej w dysertacji, ale też możliwość jej aplikowania, co jest wartością dodaną. Wyniki badań potwierdziły, że istnieje związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy urzeczywistnieniem wartości odpowiedzialności a osiągnięciami młodzieży. W „Zakończeniu” Doktorantka wprost zaznacza: „im wyższy stopień urzeczywistnienia wartości, tym wyższe osiągnięcia edukacyjne badanej młodzieży. Specyfika urzeczywistniania wartości odpowiedzialności w poszczególnych jej komponentach warunkuje sukcesy edukacyjne badanej młodzieży – średnią uzyskiwanych ocen szkolnych, osiągnięte sukcesy w konkursach i olimpiadach, pozytywny stosunek do nauki szkolnej oraz rozwijanie pasji i zainteresowań” (s. 214).

W oparciu o wyniki przeprowadzonych badań Doktorantka opracowała teoretyczne i praktyczne wskazania dla nauczycieli i wychowawców dotyczące urzeczywistniania wartości odpowiedzialności czy też kształtowania świadomej postawy odpowiedzialności, do których zostały włączone między innymi następujące zadania:

- wspomaganie uczniów w zrozumieniu istoty i funkcji odpowiedzialności za swoje osiągnięcia edukacyjne;
- wspomaganie uczniów w zakresie interioryzacji wartości odpowiedzialności;
- udzielenie uczniom wsparcia w gruntowaniu i przejawianiu postawy odpowiedzialności w życiu;
- pobudzanie w uczniach ambicji bycia odpowiedzialnym za swoje osiągnięcia edukacyjne.

Niejako lustrzanym odbiciem tych zadań są wskazania dedykowane uczniom. Słusznie zauważa Doktorantka, że wartość odpowiedzialności będzie czynnikiem stymulującym, jeśli nastąpi integracja zadań nauczyciela i uczniów (s. 200-203).

Pozytywnie należy ocenić wskazanie przez Autorkę Dysertacji możliwości prowadzenia dalszych badań. W tym względzie Doktorantka wyodrębniła aż kilka obszarów:

„Badania w działaniu i działania rozwojowe nad koncepcją edukacji aksjologicznej wychowania ku wartościom, których centrum będzie stanowić wartość odpowiedzialności jako stymulator osiągnięć dydaktycznych i wychowawczych.

- Badania nad edukacją przez projekty w aspekcie urzeczywistniania wartości odpowiedzialności w wymiarze indywidualnym i społecznym.

- Badania nad programem wychowawczo – profilaktycznym szkoły, w którym swe znaczące miejsce znajdzie odpowiedzialność.

- Badania nad koncepcją wychowawczo-dydaktyczną klasy szkolnej w aspekcie urzeczywistniania wartości odpowiedzialności.

Zasadnym też staje się podjęcie badań nad dynamiką przejawiania postaw odpowiedzialności w zależności od wieku, ważnych wydarzeń w życiu dziecka” (s.215). W kontekście ostatnich wydarzeń związanych z epidemią Covid 19 i wojną w Ukrainie rodzi się konieczność badań nad odpowiedzialnością w aspekcie osiągnięć wychowawczych, widocznych w dbałości o zdrowie, gotowości do obrony Ojczyzny, prowadzenia dialogu i budowania pokoju (tamże).

2. Ocena strony formalnej.

Oceniana praca, bardzo bogata w swej treści, została przygotowana z wykorzystaniem metod właściwych dla nauk pedagogicznych. Całość pracy otwiera strona tytułowa informująca o temacie pracy, jej autorce, promotorce i miejscu prowadzonych badań. Po stronie tytułowej Autorka zamieściła spis treści zawierający: wstęp, tytuły rozdziałów, podrozdziałów i punktów w podrozdziałach, zakończenie, bibliografię spis tabel, schematów i aneks. Struktura pracy odpowiada wymaganiom stawianym pracom naukowym ponieważ jest logiczna, spójna i przejrzysta, a kolejne rozdziały rozwijają główny problem dysertacji określony w jej tytule. Podział treści jest właściwy.

Przeгляд osiągnięć, jakie Doktorantka prezentuje we wstępie nie pozostawia wątpliwości, że podjętą tematyką interesuje się między innymi psychologia, a w kontekście wartości nawet teologia. Recenzowaną dysertację w pewnym sensie charakteryzuje interdyscyplinarność, co w mojej ocenie jest wartością dodaną. Nie mam jednak wątpliwości, że Autorka dysertacji pozostaje w obszarze metodologii właściwej pedagogice. We wstępie ocenianej rozprawy Doktorantka umiejętnie wprowadza w główny problem pracy, wyjaśnia użyte w nim pojęcia, sygnalizuje tematykę zawartą w poszczególnych rozdziałach. Bez trudu

można zauważyć, że s. mgr Iwona Lis doskonale jest zorientowana w temacie i fachowo ocenia zakres osiągnięć i luk występujących w obranej przez siebie problematyce, jak też wskazuje na nowość prezentowanych przez siebie ujęć. To co istotne, wrażliwość opinii sięga nie tylko do literatury pedagogicznej, ale też opracowań np. znanych psychologów. Odkrywa przy tym główne źródło motywacji do przygotowania dysertacji i zarazem podstawową determinantę dla określenia jej struktury. W tym względzie odpowiednią argumentację przybliży wyjaśniając poszczególne cele szczegółowe swoich analiz.

W pracy prezentowana jest najpierw podbudowa teoretyczna, uwzględniona później w badaniach empirycznych. Jest to bardzo istotne dla zrozumienia problemu i odpowiedniego jego zbadania. W zakończeniu zostały zawarte najważniejsze wnioski.

Poszczególne rozdziały różnią się objętością, co jest rzeczą zrozumiałą. Warto podkreślić, że każdy rozdział poprzedzony jest wprowadzeniem i krótkim podsumowaniem – za wyjątkiem rozdziału piątego – co jest oczywiste ze względu na charakter całego rozdziału, w którym wnioskiem został poświęcony oddzielny podrozdział.

Zakończenie pracy jednoznacznie pokazuje, że przyjęte założenia były słuszne. Właściwie został określony cel, a przyjęte metody: hermeneutyczno – fenomenologiczna, analizy i syntezy pomogły w jego realizacji.

Praca została napisana językiem komunikatywnym, jakkolwiek w niektórych przypadkach można byłoby wyrazić daną myśl w krótszych zdaniach. Uwagę zwraca poprawność i bogactwo przypisów, co świadczy o rzetelności Autorki dysertacji przy prezentowaniu opinii.

Doktorantka zebrała bogatą literaturę, którą ułożyła alfabetycznie i wykazała w bibliografii. W opracowaniu zostały także wykorzystane publikacje obcojęzyczne. W bibliografii został wprowadzony podział z wyodrębnieniem „Czasopism” i „Netografii”. Można byłoby się zastanowić czy nie wprowadzić jeszcze podtytułu dla licznej grupy publikacji - dzieł, które są bezpośrednio wskazane po słowie „Bibliografia”.

3. Ocena końcowa

Nie mam wątpliwości, że oceniana rozprawa doktorska jest rezultatem samodzielnej pracy s. mgr Iwony Lis, wieloletnich studiów i badań, poszukiwań, gromadzenia i analizy materiałów. Na szczególną uwagę zasługują bardzo szeroko zakrojone badania własne. Doktorantka wykazuje wysoki poziom wiedzy w dyscyplinie nauki pedagogiczne. W recenzowanej dysertacji s. mgr Iwona Lis wykazała się nowością ujęcia i treści, a wskazane drobne niedociągnięcia są łatwe do korekty na etapie decyzji o publikacji. Jest to praca zasługująca na wyróżnienie. Rozprawa doktorska s. mgr **Iwony Lis, pt. „Urzeczywistnianie wartości odpowiedzialności przez młodzież szkolną jako czynnik warunkujący osiągnięcia edukacyjne. Studium teoretyczno-empiryczne”**, spełnia wymogi formalne stawiane pracom doktorskim (zob. Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki Dz.U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595; z 2005 r. Nr 164, poz. 1365) i zasługuje na pozytywną ocenę, tak pod względem merytorycznym, jak i od strony metodologicznej. Wobec powyższego wnoszę do Instytutu Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. prof. Stanisław Dziekoński

Warszawa 30.05.2022

